

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Psühholoogia instituut

Helena Landes

ISIKSUSEOMADUSTE AJALINE STABIILSUS EESTI ÕPILASTEL:
10-AASTANE LONGITUUDUURING

Seminaritöö

Juhendaja: Helle Pullmann, *Ph.D*

Läbiv pealkiri: Õpilaste isiksuseomaduste stabiilsus

Tartu 2013

Kokkuvõte

Käesoleva seminaritöö eesmärgiks oli uurida Eesti koolinoorte ($N = 127$) isiksuse stabiilsust ja muutuvust noorukieas viiefaktorilise isiksusemudeli raames nende sotsiaalse küpsemise faasis e. esmalt hilises lapseas ja kordustestimisena noorukieas. Osalejad täitsid nii aastal 2002 kui 2012 selleks uuringuks koostatud lihtsustatud *EBFQ-C* isiksuseküsimustiku (Laidra et al., 2007). Tulemused näitasid, et keskmiselt langesid 10 aasta vältel kõige olulisemalt Meelekindluse ja Avatuse skoorid. Isiksuseomaduste järjestuse stabiilsuse näitajatest olid kõige püsivamad Neurootilisuse, Avatuse ja Meelekindluse skaalad, samas kui Ekstravertsuse ja Sotsiaalsuse test-retest korrelatsioonid jäid antud küsimustikuga hinnates madalaks. Enamik vastusprofiilidest korreleerusid omavahel positiivselt näidates, et üldiselt annavad samad noored isegi 10 aasta möödudes suhteliselt sarnaseid vastuseid erinevatele isiksuslike omadusi kirjeldavatele väidetele.

Abstract

Stability of personality traits among Estonian students: 10-year longitudinal study

The main goal of this study was to examine the temporal stability of personality traits among Estonian students ($N = 127$) during adolescence in the context of the five-factor personality model in the social maturation phase. In 2002 and 2012, the same participants filled in the Estonian *EBFQ-C* personality questionnaire (Laidra et al., 2007) designed for this longitudinal study. The results indicated the strongest decline during 10 years on the Conscientiousness and Openness scales. Based on the test-retest correlations, Neuroticism, Openness and Conscientiousness had the highest, but generally weak stability, whereas Extraversion and Agreeableness both had low stability based on this self-report questionnaire. Profile stability was moderately positive over 10 years, indicating that students answer quite similarly to the personality questionnaire items.

Keywords: *Personality, stability, adolescence, five-factor model of personality*

Sissejuhatus

Igal inimesel on unikaalne loomumomaduste profiil, millest sõltuvad oluliselt tema mõtted, käitumine ja eelistused. Meil kõiki huvitab näiteks küsimus, kas õnnelikkus on loomupärane kaasasündinud isiksuslik talent või läbi elukäigu omandatud oskus. Paljud teadlased on püüdnud vastata neile küsimustele ja otsinud seoseid õnnelikkuse ja isiksuseomaduste vahel. Näiteks Costa ja McCrae avaldasid longituuduurimuse, milles uuriti inimeste isiksuseomaduste (ekstravertsuse ja neurootilisuse) seoseid subjektiivse heaolu ja õnnelikkusega (Costa & McCrae, 1980) ja Ed Diener ja Martin Seligman uurimuse „*Very happy people*“, kus püüti leida vastust küsimusele, milline isiksuseomaduste muster seostub õnnelikkusega. Viimaste tulemused näitasid, et väga õnnelikud inimesed olid ekstravertsemad, vähem neurootilised ja omasid enam sotsiaalseid suhteid kui oluliselt vähem õnnelikud uuritavad (Diener & Seligman, 2002).

Neid kahte mainitud artiklit on tänaseks päevaks viidatud kokku 2425 korda, mis viitab sellele, et antud küsimused on olulised ning isiksuse rollile inimeste elus ja hoiakutes otsitakse ka tänasel päeval vastuseid täie pühendumisega. Nii näiteks uuritakse muuhulgas, kuidas on isiksuseomadused seotud tervisekäitumisega (Mõttus, Realo, Allik, Esko, & Metspalu, 2012), akadeemilise edukuse (Laidra, Pullmann, & Allik, 2007) ning viha, agressiooni, impulsiivse käitumise ja suitsidaalse käitumisega (Giegling et al., 2009) või ennustavad ette kriminaalset käitumist (Mõttus, Guljajev, Allik, Laidra, & Pullmann, 2012).

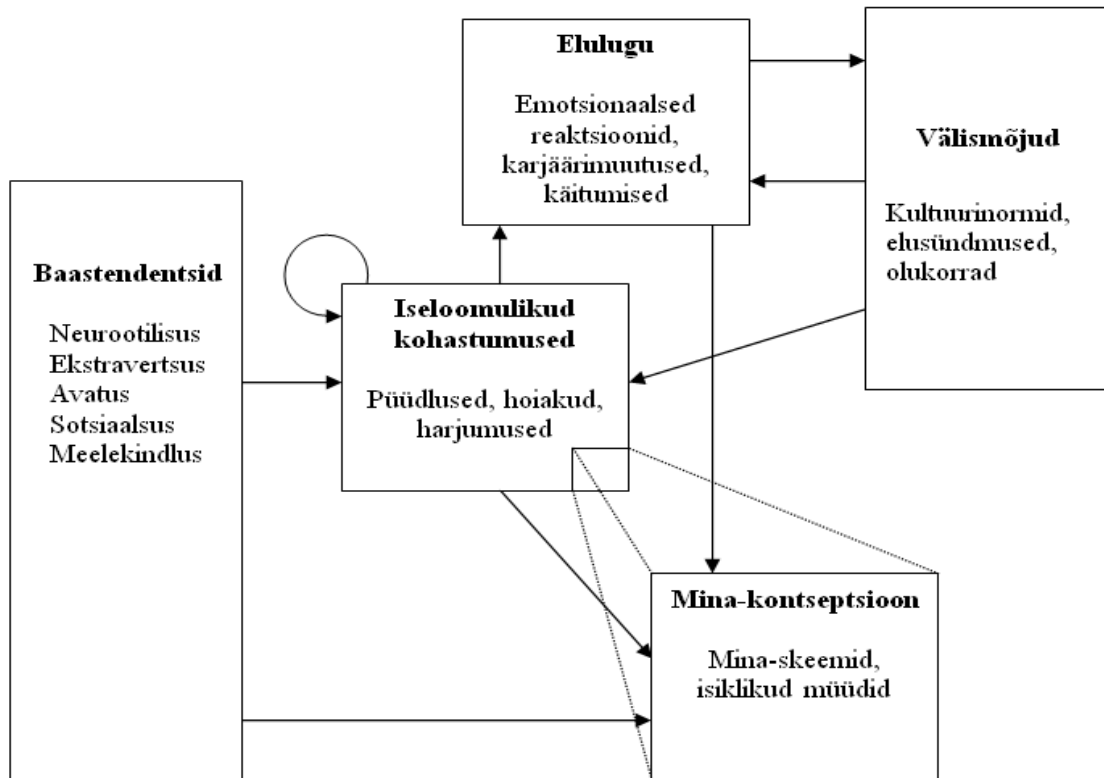
Minu seminaritöö eesmärgiks on uurida isiksuseomaduste arengut ja kujunemist Eesti kooliõpilastel vanusevahemikus 8-18 eluaastat, mida võib pidada isiksuse kujunemise ja küpsemise kõige muutusterikkamaks faasiks ja mille käigus saab lapsest täiskasvanu. Tegemist on eaga, milles oluliste füüsiliste muutustega kaasnevad sotsiaalpsühholoogilised muutused ja seepärast on oluline uurida sel perioodil isiksust läbi erinevate tahkude isiksusemuutuste osas (Klimstra, Hale, Raaijmakers, Branje, & Meeus, 2009). Nii pikk ajaline periood võiks samade noorte jälgimisel anda ettekujutuse, kui muutlikud on isiksuseomadused ja kuidas muutlikust noorest kujuneb täiskasvanu, kelle isiksuseomadused jäävad elu vältel suhteliselt püsivaks ning elukäiku mõjutavaks.

Isiksuseomaduste määratlemine ja hindamine

Üheks võimaluseks individuaalsete erinevuste uurimiseks on uurida, milliseid sõnu selleks on keeles juurutatud inimese iseloomu ja psühholoogiliste omaduste kirjeldamiseks e. kõik sotsiaalses lävimises olulised individuaalsed erinevused talletuvad aja jooksul keeles. Leksikaalse lähenemise arengus toimus 65 aasta jooksul hüppeline suurenemine 1000 sõnalt 17 954 sõnani ja seejärel järjepidev kitsendamine kuni Fiske poolt sõnastatud viie faktorini: 1) eneseväljenduse kindlus, 2) sotsiaalne adapteeritus, 3) konformsus, 4) emotsionaalne kontroll ja 5) intellektuaalne uudishimu (Allik, Realo, & Konstabel, 2003).

Sellest traditsioonist alguse saanud uurimused on viinud isiksusepsühholoogid seisukohale, et isiksuseomadusi on võimalik kirjeldada läbi viie baasilise omaduse ning tänapäeval on kõige enam kasutatavaks Costa ja McCrae poolt välja töötatud viiefaktoriline isiksusemudel (Costa Jr & McCrae, 1996). Selle viiefaktorilise isiksusemudeli kohaselt on baastendentsid e. põhisuunitlused sisetekkelised, tugeva päriliku osakaaluga ajas väga püsivad kalduvused või seadumused, mis reguleerivad inimeste tegevust (graafiliselt esitatud joonisel 1). Need viis baasilist omadust (neurootilisus, ekstraversus, avatus, sotsiaalsus, meelekindlus) määravad ära tegevuse üldise suuna ja viisi, kuidas toimitakse. Baastendentsidele vastanduvad baastendentside ja keskkonnategurite kokkupuutes tekkinud iseloomulikud kohanemused, mis kujutavad endast elu jooksul omandatud oskusi, harjumusi, hoiakuid ja suhtumisi. Igale inimesele iseloomulik mõtlemis-, tunnete ja käitumismuster kujuneb vastavalt sellele, kuidas tema sisemised kalduvused leiavad väljenduse olukordades, mida pakub inimest ümbritsev keskkond (Costa Jr & McCrae, 1996).

Seega isiksuse seadumuse (ingl. k. *trait*) all mõistatakse suhteliselt püsivat omadust või iseloomujoont ehk inimese suhteliselt püsivat kalduvust sarnastes olukordades kindlal viisil mõelda, tunda ja käituda (Costa Jr & McCrae, 1996). Gordon Allporti definitsiooni kohaselt on *trait* püsiv käitumistendents, mis iseloomustab viisi, kuidas inimene reageerib ümbritsevale keskkonnale (Allport, 1927). Isiksuse (ingl. k. *personality*) all mõistetakse inimesele iseloomulike omaduste kogumit, mis teeb ta teistest erinevaks.

Joonis 1. Viiefaktoriline isiksuse teooria, kus nooled kujutavad põhjuslikke dünaamilisi protsesse (McCrae & Costa, 1996; kohandatud Allik, 2003, lk 38).

Isiksuse viiefaktorilise lähenemine ehk Suure Viisiku (ingl. k. *Big Five*) uurimine seisneb põhimõttes, et isiksust on võimalik vaadelda kombinatsioonina viiest peafaktorist: neurootilisus (*Neuroticism*), ekstravertsus (*Extraversion*), avatus kogemusele (*Openness*), sotsiaalsus (*Agreeableness*) ja meelekindlus (*Conscientiousness*).

Nende omaduste hindamiseks on kasutusel erinevaid „suure viisiku“ enesekohaseid isiksuseküsimustikke. Esimene eestikeelne versioon rahvusvaheliselt tunnustatud viiefaktorilise isiksusemudeli mõõtmise küsimustikust NEO Personality Inventory (NEO-PI) adapteeriti eesti keelde 1995. aastal (Pulver, Allik, Pulkkinen, & Hämäläinen, 1995), millele järgnes revideeritud variandi Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) adaptatsioon (Kallasmaa T., Allik J., Realo A., & McCrae R.R., 2000; originaal Costa & McCrae, 1992) ning küsimustiku lühiversioon NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI; Allik, Laidra, Realo, & Pullmann, 2004; originaal Costa & McCrae, 1992). Lisaks on Eestis laialdaselt rakendatav ka EPIP–NEO isiksuseküsimustik, mis on NEO-PI-R testi suhtes valideeritud (Mõttus, Pullmann, & Allik, 2006). Käesolev töö kasutab

algupäraselt selleks uuringuks väljatöötatud lihtsustatud küsimustikku EBFQ-C (Laidra et al., 2007), mille täpsem tutvustus on esitatud meetodi osas.

Kõigi viiefaktoriliste küsimustike struktuur hindab viit peamist omadust ja nende raames on omakorda võimalik eristada spetsiifilisemaid omadusi. Täpsemalt:

- **NEUROOTILISUS** on seadumus negatiivsete emotsioonide kogemiseks. Loomupärane emotsionaalne häiritus võib avalduda mitmetes vormides nt. vastuvõtlikkuses depressioonile, vaenulikkuses ja võimetuses kontrollida impulsse kriitilistes olukordades. Neurootilisuse alaskaaladena on kasutuses: Ärevus, Vaenulikkus, Masendus, Enesekontroll, Impulsiivsus, Abitus.
- **EKSTRAVERTSUS** on seadumus kogeda positiivseid emotsioone, mis väljendub eelistuses viibida rahvarohketes kohtades, enesekindluses, jutukuses, aktiivsuses, optimistlikkuses. Ekstravertsuse testide alaskaaladeks on: Soojus, Seltsivus, Kehtestavus, Aktiivsus, Elamustejanu, Positiivsed emotsioonid.
- **AVATUS KOGEMUSELE** on seadumus, mis paneb inimesed huviga vaatama endasse ja ümbritsevasse maailma. Avatus kogemusele alaskaaladeks on: Avatus fantaasiale, kunstile, ...tunnetele, ...teguviisidele, ...mõtetele, ...väärtustele;
- **SOTSIAALSUS** on seadumus usaldada teisi inimesi, olles leplik ja omakasupüüdmatu. Sotsiaalsuse alaskaaladeks on: Usaldus, Siirus, Omakasupüüdmatus, Järeleandlikkus, tagasihoidlikkus, Osavõtlikkus;
- **MEELEKINDLUS** on seadumus kontrollida oma soove ja impulsse. Meelekindlus avaldub võimes pingutada ja distsiplineerida ennast soovitud eesmärgi saavutamiseks. Meelekindluse alaskaaladeks on: Asjatundlikkus, Korralikkus, Kohusetundlikkus, Eesmärgipärasus, Enesedistsipliin, Kaalutlemine.

Isiksuseomaduste stabiilsuse uurimise meetodid

Oluliseks uurimisteenaks on isiksusepsühholoogias jätkuvalt isiksuseomaduste muutused ja stabiilsus ajas. Isiksuseomaduste arengu uurimisel on oluline analüüsida erinevaid muutuse ja stabiilsuse näitajaid, et saada võimalikult mitmekülgne ülevaade erinevatest arengulistest aspektidest. Uuritakse kõige sagedamini isiksuseomaduste grupikeskmiste muutumist aja jooksul, kordustestimiste seoseid esialgsete testitulemustega (test-retest korrelatsioonid) ehk indiviidide suhtelise järjestuse stabiilsust eri alaskaaladel ja isiksuseprofiilide ajalist muutumist. Täpsemalt:

1. isiksuseomaduste keskmiste tasemete muutumine (ingl. k. *mean levels changes*) ehk täpsemalt keskmiste tasemete normatiivne muutus arengukõverates, kus keskmiste kasv isiksuseomaduste lõikes näitab grupi lõikes üldist küpsemist (Caspi, Roberts, &

Shiner, 2005), kuid ei peegelda individuaalset arengujoont. Isiksuseomaduste keskmiste tasemete muutumine populatsiooni tasemel ei pruugi tõeselt peegeldada kõigi isikute individuaalseid muutusi isiksusedimensioonide keskmiste tasemete osas (B W Roberts, Caspi, & Moffitt, 2001).

2. indiviidide suhtelise järjestuse stabiilsus (ingl. k., *rank-order stability*) on test-retest korrelatsioonide abil olev võimalus uurida indiviidide suhtelist järjestust isiksusedimensioonide lõikes. Järjestuse stabiilsus pole seotud normatiivse muutusega st. et indiviidide keskmised tasemed isiksusedimensioonides võivad oluliselt muutuda vaatamata indiviidide järjestuse muutumatusele. Järjestuse stabiilsuse uuringuid kasutatakse rohkelt ka meditsiiniliste näidustustega patsientidel isiksusehäirete uuringutes (McGlashan et al., 2005).
3. Vastusprofiilide sarnasuse (*profile similarity*) indeks mõõdab küsimuste tasandil, kuivõrd sarnased on uuritava vastuste profiilid esimesel ja teisel testimiskorral e. kuivõrd langeb kokku vastusskaala kasutamine kahe testimiskorra vahel. Uurimisel kasutasin väidetevaheliste seoste leidmiseks korrelatsioonanalüüsi. Vastusprofiilide sarnasust on suhteliselt vähe uuritud. Kuigi korrelatsioonide puhul on kõige standardsem Pearsoni korrelatsioonanalüüs, siis sageli kasutatakse ka q-korrelatsiooni näitajat (kvadrantide kaupa asetuse suhe) isiksusemusteri stabiilsuse kirjeldamiseks (Ozer & Gjerde, 1989; Klimstra et al., 2009), kuid q-korrelatsioonid annavad samasuunalised tulemused ja on omavahel võrreldavad.

Isiksuseomaduste stabiilsus

Isiksuseomaduste stabiilsuse uurimises on praegusel hetkel populaarseimaks viisiks enesekohaste küsimuste kasutamine ehk isiksuse uurimine läbi individuaalsete käitumuslike, tunnetuslike ja mõtlemiste erinevuste (McCrae & Costa Jr, 1999). Selle lähenemise raames koostatud isiksuseküsimustike abil kogutud vastused näitavad täiskasvanutel kõrget ajalist stabiilsust isegi pikkade perioodide möödudes, näiteks 30 aasta järel uuesti testides on test-retest korrelatsioon (r) täiskasvanutel keskmiselt $r = .70$ (McCrae & Costa, 1990). Samas on metaanalüüsides leitud esmatestimise ja kordustestimise vaheaja suuruse negatiivne korrelatsioon järjestuse stabiilsusega e. mida suurem on intervall esmatestimise ja kordustestimise vahel, seda väiksem on testitavate konstruktide järjestuse stabiilsus (B W Roberts & DelVecchio, 2000).

Siiski võib väita, et metaanalüüside kohaselt kasvavad test-retest korrelatsioonid elu vältel suhteliselt lineaarselt, olles lapsepõlves keskmiselt .31, noorukieas .45, nooremas täiskasvanueas .54 kuni jõudes peale 50. eluaastat kuni näitajani .74 (B W Roberts & DelVecchio, 2000).

Samas on näidatud ka keerukamaid arengumustreid. Näiteks Saksamaal läbiviidud longituuduuringus (Specht, Egloff, & Schmukle, 2011) analüüsiti heterogeensel täiskasvanute valimil isiksuseomaduste keskmiste tasemete muutumist ja indiviidide suhtelise järjestuse stabiilsust viiefaktorilise isiksusemudeli raames. Oluliseks tulemuseks on isiksuseomaduste keskmiste tasemete keerukas kõverjooneline muutumine vanuse kasvades. Teiseks indiviidide järjestuse stabiilsuse osas näitasid Emotsionaalne stabiilsus, Ekstravertsus, Avatus ja Sotsiaalsus tagurpidi U-kõvera funktsiooni haripunktidega 40. ja 60. eluaasta vahel. Samas meelekindlus kasvas korrapäraselt kogu täiskasvanuea jooksul. Olulisimaks järelduseks toodi välja, et kuigi muutused toimuvad kogu eluea jooksul, siis täiskasvanueas toimuvad muutused elusündmuste mõjul ja muutuste valents on kooskõlas sündmuse valentsiga (Specht et al., 2011).

Isiksuseomaduste muutus ja areng noortel

Kui täiskasvanute puhul on usaldusväärseid andmeid isiksuseomaduste ajalise stabiilsuse kohta rohkelt (Roberts & Mroczek, 2008; McAdams & Olson, 2010), siis oluliselt vähem on võrdlevaid uuringuid noorte puhul (Pullmann, Raudsepp, & Allik, 2006; Branje, van Lieshout, & Gerris, 2007). Üheks põhjuseks on võrreldavate andmete vähesus (nt mitmed uuringud ei põhine esinduslikel valimitel, nt Parker & Stumpf, 1998, kes uurisid 870 akadeemiliselt andekat noort). Teiseks kitsaskohaks on andmete kogumise ja võrreldavuse keerukus, sest täiskasvanutele mõeldud enesekohased küsimustikud ei pruugi olla sobivad lastel ja noortel kasutamiseks (McCrae, Costa Jr., et al., 2002), mistõttu on mõõtevahendite erinevuse tõttu noorukite andmete võrdlemine täisikka jõudnute omadega sageli küsitav. Antud vanusegrupi uuringute andmete vähesuse tõttu jätkuvad kogu maailmas aktiivselt uuringud just analüüsides noorukiiga, mille vältel toimub seadumuste kujunemine ja küpsemine (Klimstra et al., 2009) ning käesolev töö püüab anda sellesse uurimistöösse oma panuse.

Noorukiea ilmselt kõige tuntum uuring on McCrae, Costa ja kolleegide (2002) töö, kus uuriti longitudinaalselt 4 aasta vältel 12–18 aasta vanuste noorukite isiksuse arengut.

Uuringu test-retest korrelatsioonid näitasid muuhulgas märkimisväärsed soolisi erinevusi. Klimstra uuris koos kolleegidega (2009) noorukeid vanuses 12–20 aastat, jagades need omavahel varaseks noorukieaks ja hiliseks noorukieaks ning pöörates tähelepanu isiksuseomaduste stabiilsusele/muudatustele kolmest aspektist: keskmiste tasemete muutused, indiviidide järjestuse stabiilsus ja vastusprofiilide sarnasus. Kuigi leiti, et tüdrukute isiksuseomaduste küpsemine toimus varasemas noorukieas ja noormeestel pigem hilises noorukieas, oli selge, et kõikide noorukite identiteet on täiskasvanutega võrreldes suhteliselt muutlik, kuid jälgib selget arengumustrit. Täpsemalt, keskmiste tasemete osas toimuvad mitmetes noorukite gruppides lineaarsed muutused kogu noorukiea jooksul. Indiviidide järjestuse stabiilsuse osas oli muster neidude ja noormeeste vahel sarnane. Poiste osas näitas test-retest korrelatsioon kõrgemat skoori Sotsiaalsuse ja Emotsionaalse stabiilsuse osas. Tüdrukutel jällegi Ekstravertsuse, Meelekindluse ja Avatuse osas (Klimstra et al., 2009).

Eestis on samuti varasemalt noorte isiksuseomaduste arengut uuritud. Nii näiteks leiti läbilõikeuurimuses NEO-FFI isiksuseküsimustikuga hinnates (Allik et al., 2004), et isiksuseomaduste keskmised tasemed muutuvad vanuses 12–18 aastat suhteliselt vähe. Sealjuures Sotsiaalsuse ja Meelekindluse tasemed langevad vanuse kasvades, Avatuse skoor kasvab, kuid siiski olid erinevused eri vanusegruppide vahel suhteliselt väikesed.

Eesti koolinoorte longitudinaalses uurimuses leiti (Pullmann et al., 2006), et kõige nooremas vanusegrupis 12–14 aastat kasvas Ekstravertsuse tase kahe aasta vältel, samas langes märkimisväärselt Neurootilisuse tase, kuid suurimad muutused leidsid aset kõikide vanusegruppide koondis Avatuse osas, tõustes oluliselt. Indiviidide suhtelise järjestuse stabiilsuse osas näitas test–retest korrelatsioonanalüüs lahknevusi soolistes erinevustes. Läbilõikena läbi viie dimensiooni olid keskmised test–retest korrelatsioonid $r = .51$, $.56$ ja $.67$ vastavalt vanusegruppidele 12–14, 14–16 ja 16–18 aastat.

Täpsemalt jagunesid tulemused nimetatud gruppide lõikes järgmiselt: Keskmiste tasemete muutumise osas suurenes vanuses 12–14 aastat Ekstravertsus, Neurootilisuse ja Sotsiaalsuse osas toimus langus. Avatus ei näidanud antud kõige nooremas vanusegrupis olulisi keskmiste tasemete erinevusi. Avatus näitas suuremaid tõuse vanuselisel järgmistes gruppides: 14 – 16 ja 16 – 18.

Töö eesmärgid

Käesoleva seminaritöö eesmärgiks on uurida Eesti koolinoorte isiksuseomaduste stabiilsust ja muutuvust noorukieas viiefaktorilise isiksusemudeli raames ligikaudu 10-aastase perioodi vältel kahel testimiskorra põhjal.

Antud vanusegrupi kohta on maailmas suhteliselt vähe uuringuid ning varasemalt on Eestis noorte isiksuseomaduste stabiilsust uuritud oluliselt lühema intervalliga, näiteks kahe aasta möödudes (Pullmann et al., 2006). Antud töös on tegemist 10-aastase intervalliga läbi viidud longituuduurimusega, kus esmane testimine teostati aastal 2002 esmalt hilises lapseas (vanuses 7-8 aastat, Eesti koolisüsteemi I klassi õpilased) ja kordustestimisena aastal 2012 hilises noorukieas (vanuses 18-19 aastat, Eesti koolisüsteemi XII klassi õpilased).

Tuginedes varasematele uuringutele eeldan, et:

1. Isiksuseomaduste keskmiste tasemete osas toimub märkimisväärne langus Neurootilisuse skaalal ja tõus Avatuse skaalal;
2. Indiviidide suhtelise järjestuse stabiilsus näitab olulisi positiivseid test–retest korrelatsioone enamusel skaaladel;
3. Vastusprofiilide osas on enamuses mõõdukad positiivsed korrelatsioonid kahe testimiskorra vahel.

Meetod

Valim

Uuringu andmed on kogutud kestvusuuringu „Raveni lapsed 2002-2012“ (Pullmann, 2005) käigus ja käesolevas töös kasutatakse kahel testimiskorral kogutud andmeid: esmakordne testimine viidi läbi 2002. aastal 1. klassis õppivate koolilaste seas (keskmine vanus 8.21 aastat) ning kordustestimine toimus 2012. aasta sügisel, kui samad õpilased olid jõudnud 12. klassi (keskmine vanus 18.6 aastat). Uuringus osalesid kõik samades koolides jätkuvalt õppivad abiturendid (keskmiselt 31% algsest 2002. aasta valimist) ja kordustestitavaks valimiks kujunes 127 abiturienti (64 noormeest ja 63 neidu) 14 koolist üle Eesti.

Mõõtevahend

Osalejate isiksuse põhiomadusi hinnati mõlemal testimiskorral 39-väitelise lihtsustatud viiefaktorilise isiksuse mudeli küsimustikuga *EBFQ-C (The Estonian Big Five Questionnaire for Children)*; Laidra, Pullmann ja Allik, 2007), mis töötati algupäraselt välja 2002. aastal käesoleva longituuduuringu tarbeks. Skaala koosneb lühikestest ja lihtsalt sõnastatud väidetest, mille 3-palline vastusskaala ($1 = pole nõus \dots 3 = nõus$) võimaldas enesekohaselt hinnata loomupäraseid käitumisviise ka noorematel koolilastel. Käesoleva valimi esmatestimisel loeti 1. klassi lastele väited kõvasti klassi ees ette, et tagada ühtne mõistetavus sõltumata lugemisoskusest.

Küsimustik koosneb viiest skaalast, mis hindavad neurootilisust (6 väidet, nt „*Olen tihti kurb*“), ekstravertsust (9 väidet, nt „*Olen jutukas ja hea suhtleja*“), avatust (8 väidet, nt „*Olen uudishimulik*“), sotsiaalsust (8 väidet, nt „*Aitan meelsasti oma klassikaaslast*“ ja meelekindlust (8 väidet, nt „*Mu asjad on puhtad ja korras*“), ning on valideeritud *NEO-FFI* isiksuseküsimustiku suhtes (vt. Laidra jt., 2007). Küsimustiku skaalade keskmised tasemed sugude lõikes on esitatud tabelis 1. Kuigi vanematel lastel olid küsimustiku sisereliaablused rahuldavad (Laidra jt., 2007), siis antud valimil olid kasutatud versiooni näitajad eriti 1. klassi lastel väga madalad ja varieerusid oluliselt, olles vastavalt esma- ja kordustestimise valimil järgnevad: Neurootilisuse puhul $\alpha = .46$ ja $.67$, Ekstravertsuse puhul $\alpha = .35$ ja $.75$, Avatuse puhul $\alpha = .54$ ja $.44$, Sotsiaalsuse puhul $\alpha = .67$ ja $.56$ ning Meelekindluse puhul $\alpha = .47$ ja $.57$. Küsimustiku ebapüsiva sisereliaabluse tõttu korregeeritakse andmete analüüsimisel seoseid skaalade usaldusväärsuse suhtes.

Tabel 1

Isiksuseküsimustiku skaalade keskmised tasemed ja soolised erinevused

	<i>Koos</i>		<i>Neiud</i>		<i>Noormehed</i>		<i>t</i>
	<i>m</i>	<i>SD</i>	<i>m</i>	<i>SD</i>	<i>m</i>	<i>SD</i>	
2002:							
Neurootilisus	10.12	2.049	10.51	2.023	9.73	2.018	-2.157*
Ekstravertsus	18.62	2.749	18.35	2.725	18.89	2.767	1.111
Avatus	18.91	2.803	19.17	2.685	18.66	2.913	-1.042
Sotsiaalsus	19.94	2.893	20.51	2.442	19.39	3.200	-2.209*
Meelekindlus	19.17	2.587	19.75	2.279	18.59	2.759	-2.564*
2012:							
Neurootilisus	9.98	2.482	10.98	2.600	9.00	1.919	-4.887***
Ekstravertsus	19.11	3.510	19.08	3.189	19.14	3.825	0.098
Avatus	18.12	2.287	18.22	2.166	18.02	2.414	-0.507
Sotsiaalsus	20.23	2.230	20.63	1.986	19.83	2.394	-2.065*
Meelekindlus	17.59	2.611	18.46	2.327	16.73	2.608	-3.933***

Märkus. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. m = keskmine; SD = standardhälve. 2002. a. sotsiaalsuse jaotus erines tüdrukutel normaaljaotusest, seetõttu kontrolliti tulemust mitteparameetrilise sõltumatute valimite mediaanitestiga, mis kinnitas sugudevahelise erinevuse statistilist olulisust ($p < .05$).

Protseduur

Õpilaste testimine toimus nii 2002. kui 2012. aastal grupitestimisena koolitundide ajal, testimisele kulus kokku kaks koolitundi. Esimesel testimiskorral oli osalejatel vanemate kirjalik nõusolek osalemiseks ja teisel testimiskorral täitsid abiturientid ise uuringus osalemise nõusolekulehe. Peale andmete sisestamist ja töötlemist edastati elektroonselt igale uurimuses osalejale soovi korral individuaalne tagasiside raport, kus nende tulemused olid lahti seletatud võrreldes samast soost ja vanusest Eesti abiturientide keskmiste tulemustega. Töö autor osales nii andmekogumisel kui nende sisestamisel.

Andmeanalüüs

Kogutud andmete statistiliseks analüüsimiseks kasutati SPSS 20.0 (IBM) ja Statistika 8.0 andmetöötlusharjaku (StatSoft). Kasutati kirjeldavaid statistikuid, Pearsoni korrelatsioonanalüüsi seoste analüüsimiseks ja sõltuvate valimite (*paired-samples*) *t*-testi sooliste erinevuste hindamiseks. Statistilised otsused tehti usaldusnivool $p < .05$ (tabelites tähistatud indeksitega ka $p < .01$ ja $p < .001$).

Tulemused

Keskliste tasemete stabiilsus

Esiteks uuriti, millisel määral on 10 aasta vältel muutunud õpilaste keskmised isiksuseomaduste tasemed. Selleks võrreldi 2002. ja 2012. aasta viie põhiskaala toorskoore, kasutades sõltuvate valimite (*paired-samples*) *t*-testi.

Tabel 2

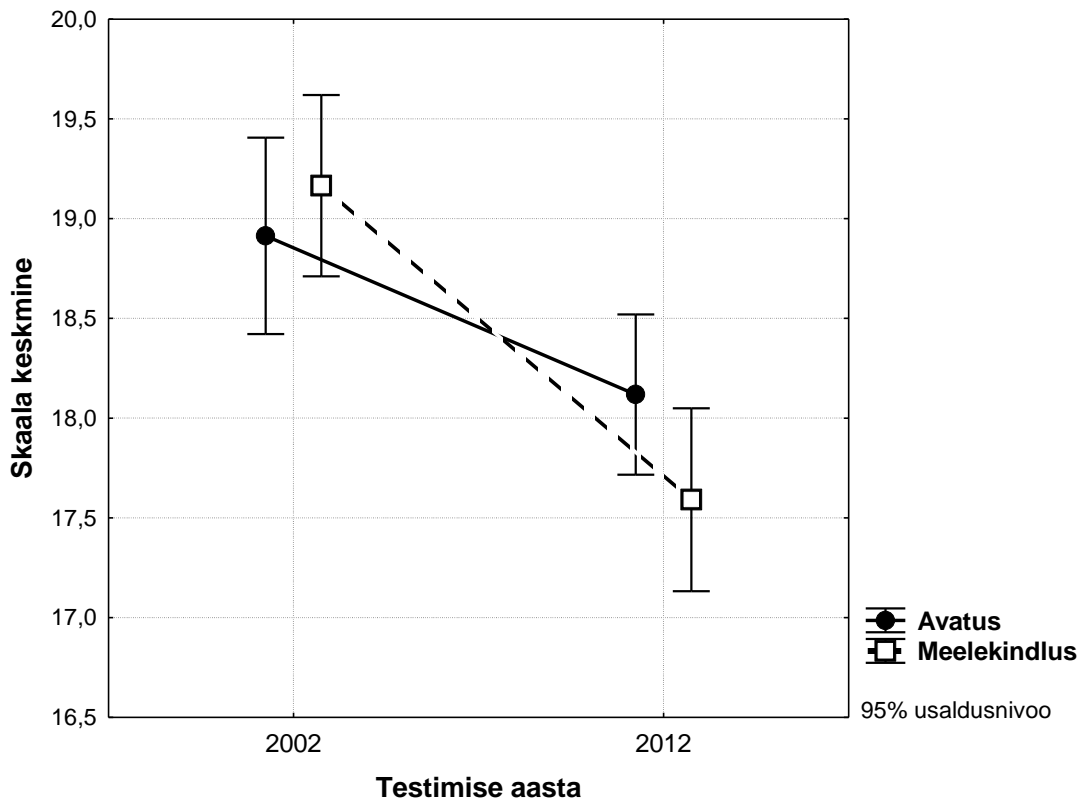
Isiksuseomaduste keskmiste tasemete stabiilsus

	2002		2012		t-väärtus
	m	SD	m	SD	
Koos					
Neurootilisus	10.1	2.1	10.0	2.5	0,54
Ekstravertsus	18.6	2.8	19.1	3.5	-1,28
Avatus	18.9	2.8	18.1	2.3	2.76*
Sotsiaalsus	19.9	2.9	20.2	2.2	-0.87
Meelekindlus	19.2	2.6	17.6	2.6	5,28***
Neiud					
Neurootilisus	10.5	2.0	11.0	2.6	2,3
Ekstravertsus	18.3	2.7	19.1	3.2	-0,44
Avatus	19.2	2.7	18.2	2.2	1,58*
Sotsiaalsus	20.5	2.4	20.6	2.0	-0.83
Meelekindlus	19.7	2.3	18.5	2.3	4,07**
Noormehed					
Neurootilisus	9.7	2.0	9.0	1.9	-1,29*
Ekstravertsus	18.9	2.8	19.1	3.8	-1,43
Avatus	18.7	2.9	18.0	2.4	2,31
Sotsiaalsus	19.4	3.2	19.8	2.4	-0.35
Meelekindlus	18.6	2.8	16.7	2.6	3.37***

Märkus. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$. *m* = keskmine; *SD* = standardhälve.

Analüüside tulemusel selgus, et kogu valimi lõikes ilmnemise statistiliselt olulised erinevused kahe isiksuseskaala lõikes. Täpsemalt ilmnemise 10 aasta möödudes, et õpilased on muutunud vähem avatuks (18,91-lt langes 18,12-ni) ja langes ka meelekindlus (19,17-st 17,59-ni), tulemused on graafiliselt esitatud joonisel 2.

Samas on keskmise taseme langus Avatuse skaalal eelkõige iseloomulik neidudele, kellel see näitaja oli teisel testimisel oluliselt madalam, kuid noormeestel testidevaheline erinevus ei ületanud olulisuse määra. Noormeeste tulemusi analüüsid selgus, et nende Neurootilisuse skaala skoor oli oluliselt ($p < .05$) langenud (9.7 langenud 9.0 -ni). Täpsemad tulemused on esitatud tabelis 2.

Joonis 2. Isiksuseomaduste keskmiste tasemete võrdlus 2002. ja 2012. aastal.

Analüüsid kahe testimiskorra keskmiste erinevusi väidete tasandil selgus, et küsimustikus kasutatud väited näitasid erinevaid arengumustreid, kus oluliselt kasvas või kahanes vaid teatud hulk väiteid. Tabelis 3 on näitena esitatud kõige enam kasvanud ja kahanenud keskmise tasemega väited.

Tabel 3.*Isiksuseomaduste väidete keskmiste tasemete muutus*

	<i>Skaala</i>	<i>t-väärtus</i>
<i>Keskmise taseme langus</i>		
Ma arvan, et kõik inimesed on head ja ausad	A	-14.5***
Mängin või vaatan televiisorit alles siis, kui koolitööd on tehtud	C	-11.2***
Mõtlen välja uusi mängu ja lõbustusi	O	-9.8***
Teen kõike alati hästi ja hoolikalt	C	-6.3***
Olen põikpäine ja jonnakas*	A	-5.2***
Olen harva pahas tujus*	N	-4.5***
<i>Keskmise taseme tõus</i>		
Tunnen huvi paljude asjade vastu	O	4.1***
Tülitsen sageli oma sõpradega*	A	5.2***
Ma ei saa oma klassikaaslastega hästi läbi*	A	6.0***
Olen uudishimulik	O	6.6***

Märkus. *** $p < .001$. * = pööratud väide. N = Neurootilisus, E = Ekstravertsus, O = Avatus, A = Sotsiaalsus, C = Meelekindlus.

Järjestuse stabiilsus

Indiviidide suhtelise järjestuse (test-retest korrelatsioon) hindamiseks isiksuseomaduste lõikes arvutati korrelatsioonid 2002. aasta testimise ja 2012. aasta kordustestimise skaalade skooride vahel.

Analüüsi tulemusel selgus, et kogu valimi test-retest korrelatsioonid olid suhteliselt nõrgad ja varieerusid märkimisväärselt, jäädes vahemikku $r = .03$ kuni $.24$ keskmise väärtusega $r = .14$. Seejuures ületas vaid kaks skaalat viiest statistilise olulisusenivoo, milleks olid Neurootilisuse ja Avatuse skaalad (vastavalt $r = .24$ ja $.20$, vähemalt $p < .05$). Kuivõrd kasutatud isiksuseküsimustik oli suhteliselt kesiste sisereliaabluse näitajatega, siis korregeeriti test-retest korrelatsioone skaalade sisemise konsistentsuse suhtes, jagades r -väärtuse läbi vastava skaala Cronbachi alfaga. Korregeeritud test-retest korrelatsioonid olid märkimisväärselt kõrgemad, tõustes näiteks Neurootilisuse puhul $r = .24$ väärtuselt $.42$ näitajani. Keskmise skaala sisereliaabluse suhtes korregeeritud test-retest näitaja oli $r = .26$. Täpsemad tulemused on esitatud tabelis 4.

Analüüsidest järjestuse stabiilsust sugude lõikes ilmnes kõige olulisem erinevus Sotsiaalsuse skaala puhul, kus neidude test-retest korrelatsioon oli positiivne ($r = .17$), kuid noormeeste puhul negatiivne ($r = -.12$). Need kumbki polnud küll statistiliselt olulised näitajad, aga siiski sugude lõikes kõiki korreleeritud seoseid arvesse võttes kõige märkimisväärsim erinevus. Kokkuvõttes olid seosed siiski nõrgad ja vaid noormeeste Avatuse skaala näitas statistiliselt olulist järjestuse stabiilsust ($r = .27$, $p < .05$). Täpsemad tulemused on esitatud tabelis 4.

Tabel 4.

Isiksuse põhiomaduste test-retest korrelatsioonid 10-aastase intervalliga

	<i>Koos</i>		<i>Neiud</i>		<i>Noormehed</i>	
	<i>r</i>	<i>r'</i>	<i>r</i>	<i>r'</i>	<i>r</i>	<i>r'</i>
Neurootilisus	.24**	.42	.21	.37	.16	.28
Ekstravertsus	.08	.15	.07	.13	.08	.15
Avatus	.20*	.41	.10	.20	.27*	.55
Sotsiaalsus	.03	.05	.17	.28	-.12	-.20
Meelekindlus	.17	.33	.13	.25	.07	.13
Skaalade keskmine	.14	.26	.14	.26	.09	.16

Märkus: * $p < .05$, ** $p < .01$. r = Pearsoni korrelatsioonikordaja esimese ja teise testimise skooride vahel; r' = skaala sisemise reliaabluse (esimese ja teise testimise keskmine Cronbach α) suhtes korrigeeritud korrelatsioonikordaja ($r' = r / \alpha$).

Profiilide sarnasused

Hindamaks vastusprofiilide sarnasust, arvutati korrelatsioonid iga indiviidi esimesel ja teisel testimiskorral isiksuseküsimustiku skooritavatele väidetele antud vastuste vahel. Keskmiised vastusprofiilide korrelatsioonid nii kõigi osalejate kui sugude lõikes on esitatud tabelis 5.

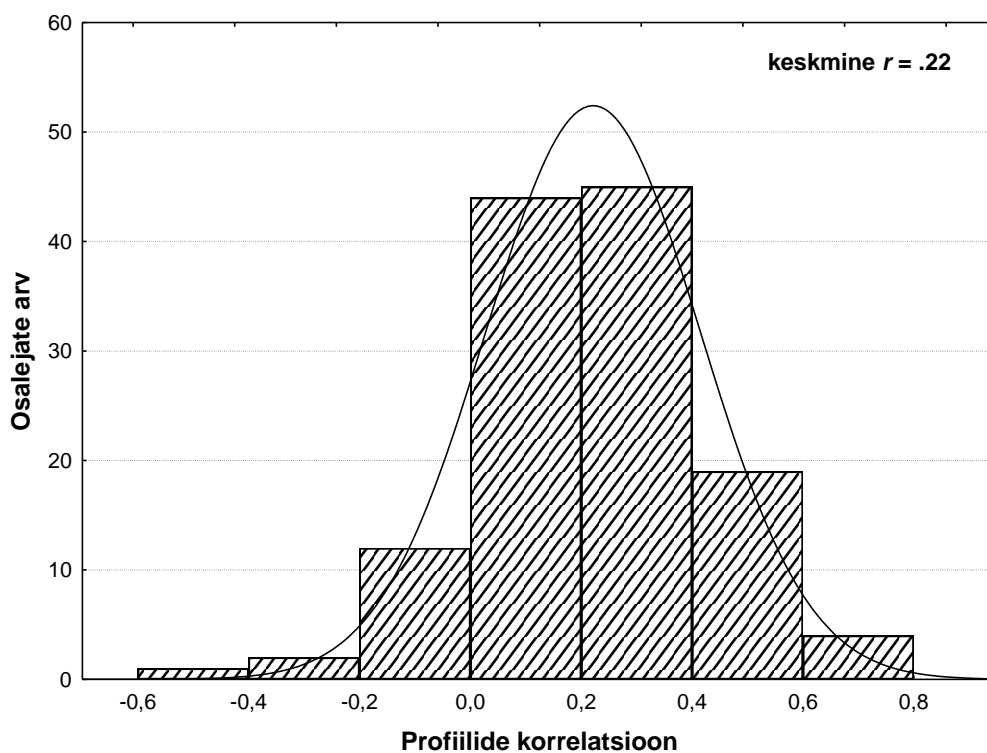
Analüüside tulemusel selgus, et vastusprofiilide korrelatsioonide jaotus sarnanes normaaljaotusele (hajuvusdiagramm on esitatud joonisel 3), kus korrelatsiooni-koefitsiendid jäid vahemikku $r = -.51$ kuni $.63$ ning pooled vastustest jäid vahemikku $r = .09$ kuni $.35$. Keskmine profiilide korrelatsioon oli $r = .22$ ($SD = .19$). Negatiivseid korrelatsioone esines märkimisväärsel hulgal, kus keskmiselt iga kümnenda kordusuuringus osaleja ($n = 14$) vastusprofiil oli negatiivse väärtusega. Uurides

vastusprofiilide stabiilsust sugude lõikes ilmnnes, et neiude ja noormeeste tulemused olid väga lähedased ning märkimisväärsed lahknevusi ei leitud. Täpsemad tulemused on esitatud tabelis 5.

Tabel 5. Kahe testimiskorra vastusprofiilide seoste kirjeldavad tunnused

	<i>m</i>	<i>SD</i>	<i>min</i>	<i>max</i>	25%	75%
Kogu valim	0.22	0.19	-0.51	0.63	0.09	0.35
Neiud	0.21	0.20	-0.51	0.63	0.10	0.33
Noormehed	0.24	0.18	-0.15	0.63	0.09	0.38

Märkus. *m* = keskmine kahe testimiskorra vastusprofiilide korrelatsioon; *SD* = standardhälve, *min* = minimaalne korrelatsioon, *max* = maksimaalne korrelatsioon, 25% = alumine kvartiil, 75% = ülemine kvartiil.

Joonis 3. Kahe testimiskorra vastusprofiilide korrelatsioonide hajuvus

Arutelu

Isiksuseomaduste keskmiste tasemete muutumine

Isiksuseomaduste keskmiste tasemete uurimiseks võrreldud 2002. ja 2012. aasta viie põhiskaala skoorid muutusid statistiliselt oluliselt kõige enam Meelekindluse ja Avatuse skaalade osas, langedes oluliselt. Minu saadud tulemused ei ühti aga Klimstra ja tema kolleegide (2009) uurimusega, milles väideti, et keskmiste tasemete osas toimub noorukite gruppides nende isiksuseomaduste tõus kogu noorukiea jooksul, samas polnud muutused koguväljaliselt statistiliselt olulised. Siiski näitas langustendentsi Neurootilisus ning keskmiste tõusu Sotsiaalsus ja enim tõusnud Ekstravertsus, kuid need muutused jäid statistiliselt mitteolulisteks. Kõrvutades käesoleva töö tulemusi Alliku ja tema kolleegide (2004) läbi viidud uurimusega, kus 12–14 aastaste noorukite keskmised *NEO-FFI* skaalade tasemed jäid kahe aasta vältel suhteliselt stabiilseks, näitasid tulemused Meelekindluse skoori langust ehk tulemus on kooskõlaline. Erinevalt käesolevast uuringust näitas aga Sotsiaalsus langust (Allik et al., 2004). Varasemas Eesti koolilaste longituuduuringus (Pullmann et al., 2006) leiti Ekstravertsuse tõus ja langust deklareeriti Neurootilisuse ja Sotsiaalsuse puhul; Avatuse skaala jällegi ei näidanud märkimisväärsed keskmiste tasemete muutusi.

Tuues välja keskmiste tasemete muutumiste soolisi lahknevusi selgus, et olulised erinevused ilmnemad 1. klassis tüdrukutel ja noormeestel Neurootilisuse, Sotsiaalsuse ja Meelekindluse skaalal, kus tüdrukud said kõrgemaid skoori. Samas võimendusi soolised erinevused neil skaaladel 12. klassi jõudes. Seega võime väita, et neid kogevad küpsedes enam häiritust ja muutuvad emotsionaalselt tundlikumaks, siis noormehed kogevad küpsedes just vähem kõnealuseid emotsioone (Neurootilisuse langus statistiliselt oluline).

Kõrvutades saadud tulemusi varasemate töödega, võiks väita, et 10-aastase kordustestimise tulemused on eelnevatest uuringutest erinevad juba selle poolest, et kui varasemad uuringud näitasid tulemuste suhtelist stabiilsust, siis kõnealune uuring näitas olulist langust keskmistes tasemetes Meelekindluse osas ja ka Avatuse osas.

Püstitatud hüpotees, et isiksuseomaduste keskmiste tasemete osas toimuvad märkimisväärsed muutused Neurootilisuse ja Avatuse osas, sai kinnitust vaid osaliselt. Avatus näitaski eeldatult märkimisväärselt muutumist, kuid tõusmise asemel langes. Üllatuslikult ebaolulise tulemuse keskmiste tasemete muutumise osas andis käesolevas

uuringus Neurootilisus, olles samas soolisi erinevusi välja tuues oluliseks erinevuse näitajaks (poistel ilmnes eelnevate uuringute põhjal oodatud langus)..

Indiviidide suhtelise järjestuse stabiilsus

Indiviidide suhtelise järjestuse stabiilsuse mõõtmiseks kasutasin test-retest Pearsoni korrelatsioonanalüüsi kahe testimise vaheliste skooride seose leidmiseks. Tulemused said kontrollitud Spearmani korrelatsioonanalüüsiga ja tulemused olid kvalitatiivselt samad. Oluliseks seoseks saame lugeda Neurootilisuse seose, mis viitab sellele, et need, kes lapsena olid teistest neurootilisemad, olid ka abiturientidena teistega võrreldes neurootilisemad ja vastuvõtlikumad negatiivsetele emotsioonidele. Samuti avaldus oluline positiivne seos Avatuse osas ja mõnevõrra nõrgem ka Meelekindluse osas, samas kui Sotsiaalsuse ja Ekstravertsuse skaalade puhul ei õnnestunud kahe testimise skooride vahel seost näidata. Seejuures on huvitav märkida, et kui tüdrukutel oli Sotsiaalsuse osas positiivne seos ($r = .17$), siis noormeestel muutusid Sotsiaalsuse skoorid võrreldes 1. klassiga järjestusena vastupidiseks ($r = -.12$) ning selline erinev trend vajab põhjalikumat uurimist.

Võrreldes saadud tulemusi Robertsi ja DelVecchio (2002) tulemustega, siis nende järelduse alusel avaldus suurim stabiilsus Ekstravertsuse osas, käesolevas uuringus aga hoopis neidude puhul Neurootilisus ja noormeeste puhul Avatus. Ekstravertsuse ja Sotsiaalsuse puhul aga ilmnesid madalad korrelatsioonikoefitsiendid, mille põhjal võime oletada, et lapsepõlves end introvertsena kirjeldav laps võib vanuse kasvades muutuda ekstravertsemaks ja vanuse kasvades ei säilitata enesekirjeldused suhtelist järjestust antud dimensiooni puhul. Samuti võib olla probleem küsimustikus ja ekstravertsuse mõistmises erinevas vanuses.

Võrreldes tulemusi varasemate Eesti kooliõpilaste uuringuga (Pullmann et al., 2006) siis seal indiviidide suhtelise järjestuse stabiilsuse osas väga suuri soolisi erinevusi ei ilmnunud. Tüdrukutel olid võrreldes poistega tulemused suhteliselt stabiilsemad ja test-retest korrelatsioonid kasvasid järk-järgult vanuse kasvades ja selles osas langevad võrreldavad uuringud kokku. Samuti deklareeriti seal Ekstravertsuse tagasihoidlikku korrelatsioonikoefitsienti ja selles osas toimub võrreldavate uuringute tulemuste osas lahknemine, sest minu seminaritöö käigus ilmnes oluline seos Neurootilisuse ja Avatuse osas ja lisaks avaldus nõrgem seos ka Meelekindluse osas.

Seega kokkuvõttes püstitatud hüpotees indiviidide suhtelise järjestuse stabiilsuse positiivsete test–retest korrelatsioonide osas sai osaliselt kinnitust. Eelkõige on üllatav tulemus Ekstravertsusega seoses, mis on varasemates uuringutes olnud üheks stabiilsemaks omaduseks ja seega vajab põhjalikumat uurimist, miks 1. ja 12. klasside õpilastel see isiksuseomadus antud küsimustikuga hinnates ei näidanud üles püsivust järjestuse skaalal. Samuti võib olematust Sotsiaalsuse järjestuse püsivusest eeldada, et selle omaduse sisuline tähendus muutub neidude ja noormeeste jaoks 10 aasta vältel nii oluliselt, et nende enesekirjeldused muutuvad vastupidiselt, mis kokkuvõttes viib kogu valimil nullilähedase seoseni.

Vastusprofiilide sarnasus

Antud küsimuse korral uurisin, kuidas esimesel testimisel antud vastused väidetele korreleeruvad teisel testimiskorral antud väidetega. Vastused jagunevad kogu valimi korral normaaljaotusele lähedaselt, mis on kooskõlas püstitatud hüpoteesiga. Kogu valimi puhul avaldus, et vaid vähesed noored vastasid teisel testimiskorral vastupidiselt esimesele; ligikaudu sama vähe oli neid, kes vastasid teisel testimiskorral esimesele korrale väga sarnaselt ja suuremal osal küsitletutest avaldus nõrk positiivne korrelatsioon esimese ja teise testimiskorra vastuste vahel.

Klimstra ja kolleegide (2009) uuringus tuli välja, et vastusprofiilide sarnasuses ilmnemise positiivsed korrelatsioonid nõrkadest tugevateni ja tõus toimus vanuse kasvades. Uuringus ilmnemise ka suured soolised erinevused. Võrreldes poistega said tüdrukud kõrgemaid korrelatsioone ($r = .70$) juba varasemas noorukieas. Noormeeste vastusprofiilide sarnasuse korrelatsioonid jõudsid samade tulemusteni aga hilises noorukieas (Klimstra et al., 2009). Minu seminaritöö käigus saadud korrelatsioonid jäid neidude puhul vahemikku $-.51$ kuni $.63$ ja noormeeste puhul vahemikku $-.15$ kuni $.63$. Vastusprofiilide püsivuse sooliste erinevuste teema väärrib edaspidist põhjalikumalt uurimist. Ozer ja Gjerde (1989) leidsid, et varasest noorukieast kuni hilise noorukieani oli vastamisprofiil sarnane ja antud tulemus langeb kokku minu seminaritöö käigus saadud tulemustega.

Kokkuvõttes, püstitatud hüpotees vastusprofiilide sarnasuse näitajana oodatavate mõõdukate positiivsete korrelatsioonide osas kahe testimiskorra vastuste vahel sai kinnitust. Indiviidi tasandil ilmnemise, et enamik vastusprofiilidest korreleerusid omavahel positiivselt näidates, et üldiselt annavad samad noored isegi 10 aasta möödudes

suhteliselt sarnaseid vastuseid erinevatele isiksuslikke omadusi kirjeldavatele väidetele. Väga suuri erinevusi neidude ja noormeeste vahel seejuures ei ilmnenud: keskmised vastusprofiilide korrelatsioonid olid mõlematel valimikeskmisele lähedased ja mõõdukalt positiivsed, negatiivsete korrelatsioonide osa vastusprofiilide vahel oli väike.

Uuringu piirangud

Vaatamata 2002. aastal osalenud koolide suurele koostöövalmidusele pidime tõdema, et osalejate arv jäi siiski kesiseks ja samades koolides ($n = 14$) õppis jätkuvalt vaid vähem kui kolmandik nendest õpilastest, keda selles koolis 1. klassis testiti. Seega toimub 10 aasta vältel Eesti koolides oluline õpilaste liikumine ja keskmiselt vaid üks kolmest õpilasest lõpetab gümnaasiumiastmes samas koolis, kus ta oma haridusteed alustas. Kuivõrd 1. klassis testitud laste leidmine teistest Eesti koolidest ja nende testimine identse testimisprotseduuri alusel osutus keerukaks, siis pidime leppima selle 127 abituriendist koosneva valimiga, mis meil 14 kooli näitel õnnestus korduvalt 10 aasta möödudes testida. See fakt ei võimalda mul antud seminaritöö käigus saadud tulemusi käsitleda kui representatiivseid ja nende põhjal pole võimalik teha põhjanevaid ja olulisi järeldusi. Kahtlematult oleks suurema valimi korral võimalik leida süstemaatilisemaid seoseid ja üldistada enam tulemusi, kuid sellele vaatamata on tegemist unikaalse andmehulgaga, sest selles vanusegrupis nii pika perioodi vältel sama mõõtevahendiga hinnatuna ei ole võrdlevaid andmeid kuigivõrd palju.

Samuti võib puudusena välja tuua ka uurimuse ajavahemikus olevate õpilaste vanusestruktuuri ja pika ajaperioodi. Uurides ainult kahte ajaskaala punkti ei saa me jälgida muutustekõverat ega tea, kuidas toimub vahepealne isiksuseomaduste areng. Kui vahepeal toimusid arengutes kõverjoonelised muutused nagu seda on varasemates töödes viidatud (Soto, John, Gosling, & Potter, 2011), siis ei ole võimalik kahe ajahetke alusel seda leida ega infot vahepeal toimunu kohta saada.

Kindlasti tuleb ka meeles pidada, et esmakordne testimine toimus 1. klassi kevadel, kui lapsed alles omandasid lugemist. Kuigi küsimustiku väited loeti neile ühtse mõistetavuse tagamiseks klassi ees kõvasti ette, siis võib nii noorte õpilaste võime enda kohta anda üldistatud järeldusi siiski piiratud. Seda on varasemalt näidanud, et isiksuseomaduste struktuuri ja mõistetavuse areng toimub alles noorukiea vältel (Allik et al., 2004). Põhimõtteliselt on võimalik, et esimesel vastamiskorral olid lapsed liiga noored andmaks tõepäraseid enesekohaseid hinnanguid, millele viitab ka küsimustiku

väga madal sisemine reliaablus, mis vanemate puhul oli märkimisväärselt kõrgem (Laidra et al., 2007). Lisaks vajab uurimist, kas nii noored lapsed mõistavad isiksuseküsimumstiku väiteid samal viisil kui abituriendid või omavad need nende jaoks sisuliselt teist tähendust (Arro, 2013).

Kokkuvõte

Antud seminaritöös uurisin longitudinaalselt Eesti koolilaste (algklasside ja abituriumi õpilased) isiksuseomaduste stabiilsust 10-aasta vältel. Kuna antud vanusegrupis on suhteliselt vähe uuringuid ja Eestis nimetatud vanusegrupiga uuringuid pole varem tehtud, siis on minu seminaritöö panuseks antud lünga täitmiseks.

Käesolevas seminaritöös hindasin isiksuseomaduste stabiilsust viiefaktorilise isiksusemudeli raames kasutades kolme erinevat meetodit: isiksuseomaduste keskmiste tasemete muutumise, indiviidide suhtelise järjestuse stabiilsuse ja vastusprofiilide sarnasuse meetoditega. Kokkuvõttes pakkus uuring osaliselt kinnitusi hüpoteesidele, kuid ka üllatusi, mille tõlgendamine vajab põhjalikumat analüüsi.

Nii näiteks selgus, et Eesti koolilastel on mõned omadused suhteliselt väljakujunenud isiksusemustri ja nende püsivus on hinnatav enesekohaste väidetega nagu näiteks neurootilisus, mis näitas suhtelise järjestuse stabiilsuses olulist korrelatsiooni Neurootilisuse osas. Tehes järelduse, et lapsepõlves neurootilisem laps on tõenäoliselt neurootilisem ka abituriendina, on võimalik õpetada lastele paremat toimetulekut oma loomupärase emotsionaalse tundlikkusega ning emotsioonide kontrolli, et elada õnnelikumalt. Samas oli üllatav näiteks extravertsuse madal stabiilsus antud küsimustikuga hinnates, mis vajab edasist analüüsi nii väidete kui konstrukti tasandil.

Kokkuvõttes on vaatamata valimi väiksusele tegemist isiksusepsühholoogias hinnalise andmehulgaga, mis võimaldab kaardistada nii pika ajaperioodi vältel (10 aastat) samade õpilaste isiksuseomaduste arengut sama küsimustikuga hinnatuna, ning saadud tulemused aitavad paremini mõista sellel arengu mõttes tormilisel perioodil toimuvat läbi isiksuslike enesekirjelduste püsivuse. Kogutud andmehulk väärrib edasist põhjalikumat analüüsi.

Viidatud kirjandus

- Allik, J., Laidra, K., Realo, A., & Pullmann, H. (2004). Personality development from 12 to 18 years of age: changes in mean levels and structure of traits. *European Journal of Personality*, 18(6), 445–462.
- Allik, J., Realo, A., & Konstabel, K. (2003). *Isiksusepsühholoogia*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Allport, G. W. (1927). Concepts of trait and personality. *Psychological Bulletin*, 24(5), 284–293.
- Arro, G. (2013). Peeking into Personality Test Answers: Inter- and Intraindividual Variety in Item Interpretations. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 47(1), 56–76.
- Branje, S. J. T., van Lieshout, C. F. M., & Gerris, J. R. M. (2007). Big Five personality development in adolescence and adulthood. *European Journal of Personality*, 21(1), 45–62.
- Caspi, A., Roberts, B. W., & Shiner, R. L. (2005). Personality Development: Stability and Change. *Annual Review of Psychology*, 56, 453–484.
- Costa Jr, P. T., & McCrae, R. R. (1996). Toward a new generation of personality theories: Theoretical contexts for the five-factor model. *The five factor model of personality: Theoretical perspectives*. Hrsg.: JS Wiggins. New York (lk 51–87).
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1980). Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: Happy and unhappy people. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38(4), 668–678.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Professional manual: revised NEO personality inventory (NEO-PI-R) and NEO five-factor inventory (NEO-FFI). *Odessa, FL: Psychological Assessment Resources*.
- Diener, E., & Seligman, M. E. P. (2002). Very Happy People. *Psychological Science*, 13(1), 81–84.
- Giegling, I., Olgiati, P., Hartmann, A. M., Calati, R., Möller, H.-J., Rujescu, D., & Serretti, A. (2009). Personality and attempted suicide. Analysis of anger, aggression and impulsivity. *Journal of psychiatric research*, 43(16), 1262–1271.

- Kallasmaa T., Allik J., Realo A., & McCrae R.R. (2000). The Estonian version of the NEO-PI-R: an examination of universal and culture-specific aspects of the Five-Factor Model. *European Journal of Personality*, 14(3), 265–278.
- Klimstra, T. A., Hale, W. W. I., Raaijmakers, Q. A. W., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2009). Maturation of personality in adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(4), 898–912.
- Laidra, K., Pullmann, H., & Allik, J. (2007). Personality and intelligence as predictors of academic achievement: A cross-sectional study from elementary to secondary school. *Personality and Individual Differences*, 42(3), 441–451.
- McAdams, D., & Olson, B. (2010). Personality development: Continuity and change over the life course. *Annual review of psychology*, 61, 517–542.
- McCrae, R. R., & Costa Jr, P. T. (1999). A five-factor theory of personality. *Handbook of personality: Theory and research*, 2, 139–153.
- McCrae, R. R., Costa Jr., P. T., Terracciano, A., Parker, W. D., Mills, C. J., De Fruyt, F., & Mervielde, I. (2002). Personality trait development from age 12 to age 18: Longitudinal, cross-sectional and cross-cultural analyses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(6), 1456–1468.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1990). *Personality in adulthood*. Guilford Publications, Incorporated.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Jr., Terracciano, A., Parker, W. D., Mills, C. J., De Fruyt, F., & Mervielde, I. (2002). Personality trait development from age 12 to age 18: Longitudinal, cross-sectional and cross-cultural analyses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(6), 1456–1468.
- McGlashan, T. H., Grilo, C. M., Sanislow, C. A., Ralevski, E., Morey, L. C., Gunderson, J. G., Pagano, M. E. (2005). Two-year prevalence and stability of individual DSM-IV criteria for schizotypal, borderline, avoidant, and obsessive-compulsive personality disorders: toward a hybrid model of axis II disorders. *American Journal of Psychiatry*, 162(5), 883–889.
- Mõttus, R., Guljajev, J., Allik, J., Laidra, K., & Pullmann, H. (2012). Longitudinal associations of cognitive ability, personality traits and school grades with antisocial behaviour. *European Journal of Personality*, 26(1), 56–62.

- Mõttus, R., Pullmann, H., & Allik, J. (2006). Toward More Readable Big Five Personality Inventories. *European Journal of Psychological Assessment*, 22(3), 149–157.
- Mõttus, R., Realo, A., Allik, J., Esko, T., & Metspalu, A. (2012). History of the diagnosis of a sexually transmitted disease is linked to normal variation in personality traits. *The journal of sexual medicine*, 9(11), 2861–2867.
- Ozer, D. J., & Gjerde, P. F. (1989). Patterns of Personality Consistency and Change From Childhood Through Adolescence. *Journal of Personality*, 57(2), 483–507.
- Parker, W. D., & Stumpf, H. (1998). A validation of the five-factor model of personality in academically talented youth across observers and instruments. *Personality and Individual Differences*, 25(6), 1005–1025.
- Pullmann, H. (2005). *The development of intelligence and personality traits among Estonian schoolchildren* (Doktoritöö). Tartu Ülikool, psühholoogia instituut.
- Pullmann, H., Raudsepp, L., & Allik, J. (2006). Stability and change in adolescents' personality: a longitudinal study. *European Journal of Personality*, 20(6), 447–459.
- Pulver, A., Allik, J., Pulkkinen, L., & Hämäläinen, M. (1995). A Big Five personality inventory in two non-Indo-European languages. *European Journal of Personality*, 9(2), 109–124.
- Roberts, B W, Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2001). The kids are alright: growth and stability in personality development from adolescence to adulthood. *Journal of personality and social psychology*, 81(4), 670–683.
- Roberts, B W, & DelVecchio, W. F. (2000). The rank-order consistency of personality traits from childhood to old age: a quantitative review of longitudinal studies. *Psychological bulletin*, 126(1), 3–25.
- Roberts, Brent W., & Mroczek, D. (2008). Personality Trait Change in Adulthood. *Current directions in psychological science*, 17(1), 31–35.
- Soto, C. J., John, O. P., Gosling, S. D., & Potter, J. (2011). Age differences in personality traits from 10 to 65: Big Five domains and facets in a large cross-sectional sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(2), 330–348.
- Specht, J., Egloff, B., & Schmukle, S. C. (2011). Stability and change of personality across the life course: The impact of age and major life events on mean-level and rank-order stability of the Big Five. *Journal of personality and social psychology*, 101(4), 862.

Tänu sõnad

Täna kogu südamest võrratut juhendajat Helle Pullmanni, kelle igakülgne abi ja toetus läbi kogu seminaritöö on absoluutselt hindamatu. Samuti tahan siiralt tänada ka suurepärase projektikaaslast Helle Kaasikut, kes samuti toetas mind igati antud töö valmimisel ja Merlet, Taimet, Merilyt ja Tarmo-Richardit, kes olid läbi kogu projekti mulle moraalseks toeks.

Soovin tänada ka testimistel osalenud koolide juhtkondi ja kõiki osalenud õpilasi vastutulelikkuse, abivalmiduse ja innuka suhtumise eest.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Helena Landes